

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası

Servet Avşar

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2020, 671 Sayfa, ISBN: 978- 605-155-932-2

Ahmet ŞAHİN*

Latince “propagare” kelimesinden gelen “propaganda”, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, “Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca” olarak ifade edilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca propaganda var olmuş en büyük kitlesel silâh aracı olarak tanımlanmaktadır. *Yaymaca* ifadesi genel bir ifade olarak kabul görmektedir.

“Propaganda teriminin 1622 yılında Roman Katolik Kilisesi tarafından oluşturulan Congregatio de Propaganda Fide ya da İtikatı Yayma Cemaatinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Terim 18. yüzyıla kadar yalnızca kilise tarafından kullanılmış, bu dönemden itibaren Fransız literatüründe de kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde propaganda ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bu konuda ilk kapsamlı tanımlama Laswell (I. Dünya Savaşı'nda Propaganda Tekniği, 1927) tarafından kullanılmıştır. Laswell'e göre propaganda; “anlamli semboller ya da... öyküler, söylentiler, haberler, resimler ve toplumsal iletişimin diğer biçimleriyle düşüncelerin denetimini ifade eder.”¹

Tarihi seyir içerisinde “propaganda”nın farklı amaçlar ve yöntemler ile etkin kılınma işlevinin sürdüğü şu şekilde izâh edilmektedir:

“Binlerce yıl önce savaş hilesi, düşmanı tanıma ve içinden çökertme gibi eylemler, istihbarat faaliyeti sayılıyor ve uygulanıyordu. 16. yüzyılın başlarında Katolik inancın korunması ve geliştirilmesi örtüsü altında Müslüman dünyanın tek ve güçlü temsilcisi Osmanlı Devleti'nin toplum ve dini yapısının çözümlenmesi, manevi hayatının ve toplumsal dayanışmanın güçsüz kınarak bir tehdit olmaktan uzaklaştırması amacıyla Papalık tarafından Osmanlı Devleti'nin dini yaklaşımı ve Hristiyan azınlıkları hedef kitle şeklinde planlayan hizmetler 'propaganda' adı altında örgütlenmiştir. 19. yüzyılda 'propaganda faaliyetleri' bazı devletlerce kamu hizmeti sayılmıştır. (...) 20. yüzyıl başlarında propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen dışında, bağımsız bir niteliğe kavuşturulmuştur. Rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik ve tarafsız

* Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Son Sınıf Öğrencisi, ahmetsahinn93@gmail.com

¹ İbrahim Uğur Erkiş, M. Erhan Summak, “Propaganda ve Dış Politika”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C. 14, S. 1-2, s. 294.

devletlerin kamuoyunu yönlendirme ve etkileme aracı hâline getirilmiştir. Savaşta ise açıklanan görevleriyle birlikte muharebe alanlarının ve cephe gerisinin belirlenen amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yanılma, kıskartma gibi görevleri üstelenen 'harp propagandası' hizmetleri örgütlenmeye başlamış ve savaşın temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Propaganda amaçlı imgeleme ve iletilerin yaygın algı ve tavırları belli bir amaca yönelmekte etkin araçlar olduğu bir genel görüş oluşmuştur.” (s.23-24)

Savaşın yönlendiren diğer bir ifadeyle yöneten ülkeler açısından ise etkili ve iyi planlanmış propagandanın bir taraftan kendi halklarının savaşa desteklerini canlı tutmaya çalışırken bir taraftan da karşı tarafı suçlu ilan ederek kendilerinin haklı olduklarını ispatlamaya gitmişlerdir. Bu yöntem özellikle savaş suçları meselesi vb. birçok görsel/işitsel materyaller ile desteklenerek uluslararası alanda destek kazanmayı hedeflemişlerdir. Bu hedefler dâhilinde temel gayeler; savaş içerisinde kamuoyunu kontrol etmek, silahlı kuvvetlerin moralini yüksek tutmak, düşmanın maneviyatını kırmak, tarafsız ülkelerin konumlarını devam ettirmek veya bu devletleri kendi saflarında savaşa dahil etme girişimidir diyebiliriz. Çok yönlü bir hareket mekanizmasının olması “meşruluğu” arttırma ülküsünün temel prensipleri arasındadır.

Propaganda mevzûsu gerçekleştirilen eylemlerin arasında planlı etkileme ve yönlendirme faaliyetinin bir parçası haline gelmiştir. Burada devletlerin güç ve rekabet mücadelesinde zora başvurmadan, rakipleri içindeki hedef kitlelerin düşünce, davranış ve eylemlerini önceden planlanmış hedefler doğrultusunda yönlendirerek amaç ve çıkarlarını sağlayabilecekleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte artık dost, müttefik ve tarafsız ülkeler için de yaklaşımların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Savaşlarda propaganda faaliyetlerini, tarafların dinî, siyasî, askerî ve kültürel hedeflerine yöneltmeye başlamışlardır. Savaştan taraf devletlerin sivil ve asker kitlelerini etkilemeyi ve yönlendirmeyi hedef almış; yanılma, taraftar kazanma ve planlanmış istekleri kabul ettirme amacıyla acımasız bir şekilde devam ettirmiştir. Buna dair ilk hareket eden devlet İngiltere olmuştur. İngiltere Parlamento Savaş Amaçları Komitesi, 1914 Ağustosunda “Wellington House” olarak tanınan bir basın bürosu açarak propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Aralık 1916’da ise Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak Enformasyon Dairesi oluşturulmuştur. İngiltere’deki basın mensuplarının katkılarının oldukça fazla ve tek bir merkezden yürütülen gayretlerin İttifak Devletlerine göre daha başarılı olduğu, dönemin yazarlarınca söylenmektedir. Wellington House bünyesinde, faaliyet çevreleri bakımından inceleyecek olursak; uzman gazetecilerin yanı sıra tanınmış yazar, bilim adamı, istihbarat elemanları ve siyasetçilerden de yararlanılmıştır.

Almanya’nın savaşı kaybetmesinde büyük bir etkisi olan İngiliz propagandası hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışma bulunmadığını iddia eden yazarımız İngilizlerin uygulamış olduğu faaliyetlerin yöntem ve sınırlarını, savaştan sonra oluşturulmak istenen kamuoyunun özelliklerini ortaya koyan bir çalışmanın gereğini hissettiğini belirtmiştir. Bu ifadeler ile çalışmanın hangi sebeple ve hangi eksilik gerekçe gösterilerek ortaya çıktığını idrâk etmiş oluyoruz. İngiliz propaganda faaliyetlerinde, Alman ulusuna yönelik yapılan çalışmalar olsa da, Türklere özellikle de Amerika’da bulunanlara karşı bir propaganda uygulamak için yoğun çabalar sarf edildi. Türkleri hedef göstermenin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Gizli anlaşmalar ve planlar dâhilinde İngilizler, müttefikleri Fransa ve Rusya ile Orta

Doğu'nun savaş sonrasındaki durumu hakkında kendi aralarında bir paylaşım sağlamışlardı. Bu süreç içerisinde genel olarak Osmanlı'nın zalim/tiranlık nâmına bir hüküm sürdüğü bu propagandanın üzerinden Avrupa kolonileşmesi daha da kolay bir hale gelecektir. Özellikle İngiliz propagandasının yanında misyonerlerin de faaliyetleri dünya kamuoyu içerisinde Türkler aleyhinde ön yargının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Britanya Başbakanı Lloyd George, Propaganda Ofisine özellikle Türklere karşı bir propagandanın yoğun bir biçimde uygulanmasının emrini verdi. İki sacayağı üzerine inşa edilen bu propagandanın dinamiklerini “Türklerin adaletsizliği ve beyhudeliği” ve “endüstriyel toplumlar üzerindeki tehditleri” oluşturmaktadır. 1917'de Türklere karşı propaganda hızlanmış ve John Buchan, Türklere karşı olan bu propagandanın mahiyetinden şiddetle bahsetmiştir. Türkiye'nin içerisine düştüğü olumsuzluklara karşı bazı devletler arasında bir birlik söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Mezopotamya ve Küçük Asya zenginlikleri, Türklerin ticari ve sosyal ilerlemelerine karşı olumsuz etkileri gibi birçok mutabakat sağlanmaktadır. Türklerin egemenliği altında bulunan topluluklar ve topraklar hakkında çalışmalara gidilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de din faktörü üzerinden de geniş bir irdelemenin önemi vurgulanmıştır.

Eserimiz genel hatlarıyla Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin üstünlük psikolojisi ile sergiledikleri propaganda faaliyetlerini incelemiştir. İngilizler savaş süreci içerisinde dünya kamuoyuna meşruluk ve propaganda anlamında birçok faaliyetler göstermiş, taraf olmadıklarını anlatma ihtiyacı hissetmişlerdir. İngilizler, oluşturulan propaganda ağı ile düşman ülkelerin dinî, siyasî, askerî ve kültürel hedeflerine yönelik etkileyici bir muhteva ile bu ülkedeki sivil ve askerî kitlelerini etki altına almak istemişlerdir. Propagandalarda içerik bakımından, sıklıkla savaşılan ülkeleri suçlayan ve kendilerini haklı çıkaran ifadeler yer verilmiştir. Buradan da meşrû bir zemin oluşturma gayretini net bir şekilde görmekteyiz. Propaganda ağında karşı tarafı ne pahasına olursa olsun kötü, kendilerini iyi gösteren bir anlayış hâkimdir. Benlikleri zayıf milletlerin, mazlûmların hakkı için mücadele ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu sayede dünya kamuoyunu da bu ağın içerisine dâhil etmek ve etki alanlarını genişletmek istemişlerdir. Bu teşhisler ve etki alanları savaş sırasındaki günlük gelişmeler ve hadiselerden yararlanarak meydana gelmiştir. Propagandalar genel manada savaşa katılan kişilerin hislerine ve düşüncelerine göre planlanmıştır. Sürekli olarak kendini yineleyen, analiz ve sentez yapabilme gücüne sahip dinamik bir propaganda modeli geliştirmiştir. Bu propaganda ağı ve materyalleri toplum psikolojisini çok iyi bilen tarihçiler, sosyologlar, edebiyatçılar ve siyaset bilimciler tarafından hazırlanarak, güncel olaylardan ve istihbarat raporlarından istifade edilerek beyannameler, afişler tasarlanmıştır. Bu sayede görsel materyallerin nüfuz alanı da genişlemiştir. Basılan broşürler cephede ve cephe gerilerinde dağıtılarak kendi lehlerine bir zemin oluşturulması istenmiştir. Burada kullanılan ifadeler/terimler daha çok evrensellik içermektedir. Barış, iyilik, özgürlük gibi kavramların kullanılması da bunun en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Düşmanlar ve biz hattı keskin çizgilerle belirlenmiş olup, kendilerinin iyilik üzerine hareket ettiğini, uluslararası hukuka aykırı davranışlarının bulunmadığını gösteren bir iletişim dili seçilmiştir.

İngiliz propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde temel mânâ: “*Malzeme propaganda olarak değil, akla seslenen, neredeyse yarı akademik, bütün gerçekleri olmasa da gerçekleri içeren nesnel ve düzgün sunulmaktadır. Böylelikle toplum psikolojisini kendi amaçlarına göre kullanmışlardır.*” (s.431)

Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen bu propaganda faaliyeti öncelikle Osmanlı Devleti’nin ilân etmiş olduğu cihadı etkisizleştirmeyi amaçlamıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde ise kendi hedefleri açısından başarıya daha kolay ulaşabilecekleri konulara yönelmişlerdir. Bu amaçla Arap milliyetçiliğini körükleyici ve destekleyici propagandalar geliştirmişlerdir. Çeşitli cemiyetlerin kurulması ve yayınların dağıtılması da bu açıdan son derece önem arz etmektedir. Burada Almanların yanında savaşa girilmesinden sorumlu tutulan İttihat ve Terakki yönetimi hedef alınmıştır. Hatta günümüzde bazı kesimler İttihat ve Terakki yönetiminin Türkçülük yapması sonucu Arap milliyetçiliğinin ortaya çıktığını ve yaygınlaştığını ifade etmektedirler.² Oysaki bu tamamen yanlış, eksik ve gafletle mürekkep bir ifadedir.

Hedef alınan İttihat ve Terakki yönetimi üzerine rüşvet iddiaları propagandaların ana konusu olarak Enver Paşa başta olmak üzere ileri gelen birçok İttihatçı çeşitli suçlamalarla halkın ve kamuoyunun gözünden düşürülmek istenmiştir. Bunların propagandası yapılırken İslam’ın ve Türk’ün dostu olduğu fikri titizlikle işlenmiştir. Osmanlı bünyesinde bulunan Ermeniler ve Kürdler olmak üzere birçok unsur üzerinde çeşitli propagandalar yapılarak Osmanlı Devleti yıpratılmak istenmiştir. Asılsız propagandalar dünyayı meşgul edecek seviyeye gelmesine rağmen Osmanlı Devleti’nin buna karşı koyabilecek ciddi bir propaganda aracı olmadığını belirtmekte fayda vardır. Meşrûluk zemini ve dünya kamuoyu meselesinde nasıl geri kalındığını buradan görmek mümkündür.

Kitap genel olarak anlaşılır ve sade bir dille yazıldığından her kesimin okuyup anlayabileceği bir kitaptır. Yine aynı şekilde kitabın arşiv belgelerinden yararlanılarak yazılması ve *Ekler* bölümünde de belgelerin yer alması, alanında güçlü bir kitap olma hüviyetini kazandırmıştır. Yazar Servet Avşar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı; Atatürk Araştırma ve Etüt Merkezi (ATAREM) bünyesinde araştırmacı-konferansçı, plân harekât subaylığı; Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) bünyesinde icra subaylığı ve Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi komutan vekilliği; Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığında tarih öğretim elemanlığı; Askerî Müze ve Kültür Sitesi komutanlığı gibi birçok görevlerde bulunması hasebiyle konuya vâkıf ender bir kişiliktir. Kitap propaganda alanında ve özellikle I. Dünya Savaşı, İngilizlere dair birçok konu hakkında bilgi sahibi

² Şöyle açıkça ifade edelim: Genç Suriyeliler isimli bir komitenin varlığından haberdarım. Bu komite hakkında önemli belgeler mevcut. Örnek verecek olursak:

1) Suriye'nin istikbalini amaçlayan Genç Suriyeliler Komitesi hakkında, New York Herald gazetesinde yayımlanan makale. [Kutu 74, Gömlek 65, Belge Tarihi: M-12-05-1899]

2) Amerika’da Suriyelileri tahrik maksadıyla kurulan et-Talifatü'l-Edep ve Genç Suriyeliler cemiyetlerinde bulunan El-Eyyam gazetesinin sahibi Maluf namındaki şahsın Cebel-i Lübnan’da yaşayan yakınlarının takip edilmesi. (Suriye, Beyrut, Cebel-i Lübnan)

[BEO, Kutu 1361, Gömlek 102006]

Bu konuyla alakalı toplam 5 adet belge mevcut.

2. belgeyi mutlaka okumak gerekir. El-Eyyam gazetesinin ihtilâli Araplar tarafından hazırlandığı, bu gazetenin faaliyetleri, Osmanlı’nın Araplara zulüm ettiği, bu zulüm neticesinde gerçekleşen bir mitingde kahrolsun sloganlarının ve “Yaşasın Amerika” naralarının atıldığı gibi birçok bilgi burada verilmiştir.

1899’da hazırlanan bu belgeye binaen İttihat ve Terakki mensupları henüz çocuk yaşta demek yanlış olmaz.

olmak isteyenler için ideal bir kaynak olarak durmaktadır. I. Dünya Savaşı araştırmaları mevzusunu, özellikle aktif rol oynayan İngilizler bahsini bu alanda birçok yayınlar gerçekleştirmiş olan tarihi-asker, kıdemli albaydan okumak da ayrıca önemlidir. Ülkemizde I. Dünya Savaşı ve İngilizler konusunda birçok yayın bulunmaktadır ancak bu denli kapsamlı bir kitabın literatüre zenginlik kattığı söylenilebilir.